

Соціально – педагогічні технології подолання асоціальної поведінки в молодіжному середовищі./ Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія: Зб. наук. праць. – Випуск 36 / Редкол.: В.І.Шахов (голова) та ін. – Вінниця: ТОВ «Нілан ЛТД» 2012. – 438с. – 315-320.

УДК 37.013.42: 364.446 (477)

Соціально – педагогічні технології подолання асоціальної поведінки в молодіжному середовищі

Постановка проблеми. Дестабілізація економіки, спад виробництва, зниження життєвого рівня в країні, руйнування старої системи цінностей і стереотипів, що регулювали відносини особи з суспільством, - все це хворобливо переживається населенням, відображаючись на його соціальному самопочутті. Соціальні кризові процеси, що відбуваються в сучасному суспільстві, негативно впливають на психологію людей, особливо юнаків, породжуючи тривожність і напруженість, озлобленість, жорстокість і насильство. Важкий економічний стан країни привів наше суспільство до серйозних труднощів і внутрішніх конфліктів, до значного збільшення рівня поширеності і різноманіття форм аморальних вчинків, злочинності і інших видів поведінки, що відхиляються від норми. Статистика свідчить про зростання поведінки, що відхиляється, серед осіб різних соціальних і демографічних груп.

Особливо важко відчуває дестабілізацію сучасна молодь. Тривожним симптомом є зростання числа юнаків з девіантною поведінкою, що виявляється в асоціальних діях (алкоголізм, наркоманія, порушення громадського порядку, хуліганство, вандалізм і ін.). У крайніх формах стали виявлятися жорстокість і агресивність. Різко зросла злочинність серед молоді. З'являється все новий вигляд поведінки, що відхиляється від прийнятих норм: юнаки беруть участь у воєнізованих формуваннях, в рекеті, співробітничать з мафією, займаються проституцією і сутенерством, зростає рецидивна злочинність.

Аналіз наявних досліджень з проблеми. У нашій країні вже накопичений чималий досвід по корекції і профілактиці асоціальної

поведінки. За останні роки було виконано психологами і педагогами ряд досліджень по вивченню, діагностиці і попередженню педагогічної занедбаності і правопорушень молоді. Цій проблемі присвячені роботи Г.С. Абрамової, М.А. Алемаськіна, Ю.М. Антонян, С.А. Белічевой, В.М. Бехтерева, А.Д. Глоточкина, І.В. Дубровіної, В.В. Знакова, Е.Я. Іванова, К.Е. Ігошева, Д.Д. Ісаєва, А.Г. Ковальова, І.С. Кона, В.Т. Кондрашенко, А.Е. Лічко, Г.М. Міньковського, І.А. Невського, В.Ф. Пірожкова, К.К. Платонова, Г.М. Потаніна та ін.

Невирішені аспекти проблеми. Незважаючи на наявність численних публікацій з проблем асоціальної поведінки молоді її корекції та профілактиці, недостатньо розроблена ця проблема в соціальному аспекті: не визначені соціально – педагогічні технології подолання асоціальної поведінки в молодіжному середовищі.

Мета статті полягає в обґрунтуванні соціально – педагогічних технологій подолання асоціальної поведінки в молодіжному середовищі.

Відповідно до мети поставлені такі **завдання:**

1. Здійснити теоретичний аналіз досліджуваної проблеми у системі психолого – педагогічних знань, уточнити зміст поняття «асоціальна поведінка».

2. З'ясувати психологічні передумови виникнення і прояву асоціальної поведінки молоді враховуючи вікові особливості.

3. Обґрунтувати соціально- педагогічні технології подолання асоціальної поведінки молоді.

Виклад основного матеріалу дослідження. Асоціальність розглядається як загальне поняття, що означає будь-яке відхилення від соціальних норм. При цьому Т.М. Титаренко розрізняє не соціалізовані форми прояву асоціальності, які виступають у вигляді негативізму, конфліктності, агресивності, спрямовані проти великої кількості людей, груп або установ, і соціалізовані порушення, які можуть проявлятися в тих же

видах, але стосовно окремих людей, зокрема, коли девіант зберігає лояльність і не виявляє асоціальної поведінки щодо визначеного соціального страту (наприклад, банда не робить крадіжок усередині своєї групи) [1, с.14]. На наш погляд і ту, і іншу форму можна вважати асоціальною поведінкою. Зокрема С.А. Белічева, Ю.В.Василькова, Т.А.Василькова, Л.М.Зюбін, В.Г.Степанов й ін., визначаючи поняття «асоціальна поведінка», віділяють термін, соціальна занедбаність – це такі наслідки недостатніх виховних факторів, які призводять до упущень у соціалізації, в розвитку соціальних якостей, потреб, ціннісних орієнтацій, слабкої соціальної рефлексії, в набутті мінімального соціального досвіду, труднощів у оволодінні соціальними ролями. Як правило, такі особи розвиваються в особливому соціальному оточенні, неповноцінному за структурою (відсутність або заміна одного з батьків, низький соціальний рівень самих батьків і педагогів, соціальна депривація і сегрегація дитини); а також зазначають, що соціальна занедбаність дітей і підлітків веде до виникнення й поширення асоціальної поведінки [5, с.56].

Загальна соціально-педагогічна робота з індивідами, схильними до асоціальної поведінки, здійснюється в установах народної освіти, позашкільних навчально – виховних закладах, в молодіжних центрах, в соціальних установах. У неспеціалізованих закладах народної освіти й позашкільних навчально – виховних закладах (центрах позашкільної роботи, клубах за місцем проживання тощо) соціально – педагогічну роботу з особами з асоціальною поведінкою координують і здійснюють психологічні служби, соціальні педагоги, працівники та педагоги організатори. Відповідно до Положення «Про психологічну службу в системі освіти України» психологічні служби здійснюють психологічне обстеження юнаків, психолого – педагогічні заходи для усунення відхилень в індивідуальному розвитку та поведінці, схильності до правопорушень, профілактику відхилень у становленні особистості та її міжособистісних стосунків.

Соціальні педагоги за Законом «Про освіту» здійснюють соціально – педагогічний патронаж, який сприяє взаємодії закладів освіти, сім'ї та суспільства у вихованні юнаків, їхній адаптації до умов соціального середовища, забезпечує консультативну допомогу батькам і особам, які їх заміннюють; виявляють особистісні, міжособистісні та внутрішньосімейні конфлікти, факти поведінки, що відхиляються від норми, займаються профілактикою правопорушень, виявляють осіб, які потребують опіки та опікунства, допомагають їм; захищають інтереси молоді, сприяють запобіганню негативним явищам у їхньому середовищі; забезпечують співпрацю спеціалістів різних галузей з метою становлення особистості юнака; ведеться розробка та здійснюються заходи щодо створення умов, достатніх для комфортної та успішної життєдіяльності молоді; розробляються та впроваджуються реабілітаційні програми, змістом яких є відновлення соціальних функцій, морального, психічного й фізичного стану молоді, пристосування їх до безпечних соціальних і сімейних умов життєдіяльності, а також надається допомога молоді, які зазнали від інших жорстокості та насильства чи потрапили в екстремальні ситуації; здійснюється міжнародне співробітництво, вивчається й поширюється міжнародний досвід роботи з питань соціальної підтримки, допомоги й захисту дітей та молоді; ведеться співпраця з центральними та місцевими органами самоврядування, підприємствами, установами та організаціями, громадянськими організаціями, фізичними особами у вирішенні питань соціальної підтримки й соціального розвитку молоді; здійснюється сприяння дитячим, молодіжним організаціям та окремим громадянам у їх освітньо – культурному й фізичному розвитку, участі в трудовій та суспільно – корисній діяльності [5,с.132-135].

Проаналізуємо особливості соціально – педагогічної роботи відповідно до вікових особливостей молоді:

1.Вікові завдання: природно культурні (завершення гармонізації всіх систем організму, стабілізація життєвих сил, організація здорового способу життя); соціально – культурні (адаптація до соціальних ролей і стосунків дорослого); оволодіння знаннями та уміннями, а також і нормами необхідними для виконання соціальних ролей працівника, студента, сім'янина, військовослужбовця; формування компетентності в основних сферах життєдіяльності – у родині, соціумі; уміння досягти поставленої мети); соціально – психологічні (формування почуття ідентичності й індивідуальності, здатності до інтимної психологічної близькості, самоствердження через самореалізацію у взаєминах з особами іншої статі й відповідність соціальним ролям, що виконуються).

2.Провідні інститути та агенти соціалізації: навчальний заклад, трудовий колектив, військовий підрозділ, молода родина, чоловік і жінка, батьки, ЗМК, референтні колеги; еталоні групи та особи, їх роль і можливості у вирішенні конкретних завдань.

3.Вікові субкультури: норми, домагання, стиль поведінки, естетичні пристрасті, характерні для соціально диференційованого суспільства ровесників (студенти, робітники, сільські жителі, військовослужбовці, кооператори і т ін.), жаргон; диференціація проведення вільного часу з урахуванням соціальної приналежності, місця проживання, соціально – психологічних особливостей кола спілкування.

Співвідношення значущості трудової й позапрофесійної сфер соціалізації, особливості сімейного життя, проблема зміни видів діяльності й підвищення освітнього та культурного рівнів.

3.Особливості життєдіяльності залежно від соціальної належності: зміст і характер опанування предметно – практичної та практично – духовної діяльності; коло спілкування, його зміст, особливості емоційної глибини

спілкування з однолітками своєї та іншої статі, з батьківською родиною та у своїй родині, з друзями, колегами.

4.Небезпеки: наркоманія, пияцтво, алкоголізм, проституція, згвалтування, самотність, суїцид, безробіття, убогість, маргінальність, втягнення до злочинних угруповань; втрата сенсу життя, розлучення.

5.Основні напрями роботи соціальних працівників: допомога в адаптації до нових ролей, індивідуальні та групові консультації; допомога в знаходженні сфер діяльності, що задовольняють певні вимоги; консультування молодих родин; консультації з проблем сімейного життя й виховання дітей; допомога в професійній переорієнтації створення клубів і груп за інтересами і для спілкування; організація групового дозвілля в мікросоціумі (взаємодопомога, допомога людям похилого віку і т. ін.); залучення до роботи з молодшим поколінням; допомога віктимним і маргінальним особистостям.

Ефективність соціальної роботи з молоддю прямо залежить від того, наскільки ця робота, враховує інтереси молоді, виходячи з її економічної, соціальної й політичної ролі.

Сьогодні ці інтереси молоді в нашій країні обмежені з цілого ряду об'єктивних і суб'єктивних причин [4, с. 251-254]:

- молодь у наш час – одна з найбільш незахищених в економічному відношенні частина населення; труднощі в економіці – фундамент усіх труднощів і підстава для політичної кризи в галузі молодіжної політики держави;

- у суспільстві існує низький престиж освіченості. Професіоналізму, духовності й моральності; талант і знання виявляються незапитаними, що формує розгубленість, невпевненість у сьогоденні і майбутньому; поширився в суспільстві ідейно – моральний вакуум; своєрідна «дебілізація» частини

населення вбиває в молоді віру у свої сили й можливості, що призводить її до націоналістичного, релігійного, містичного та інших видів фанатизму;

- у значній частині молоді складається уявлення про неправильність історичного шляху нашого суспільства, про те, що минуле нашої країни – це лише ланцюг трагічних злочинів та обману; невідповідність переходу до ринкових відносин що збільшило таке уявлення молоді про історію й майбутнє країни, як про нескінчений «театр абсурд», подвійного життя й подвійного стандарту;

- серйозне занепокоєння викликає рівень здоров'я молоді; гострі проблеми здоров'я переміщуються від старшого покоління до молодшого (на порядку денному – збереження генофонду нації, її фізичне виживання).

Порушення та обмеження інтересів молоді, у свою чергу, формує соціально – проблемне «молодіжне поле», яке характеризується такими чинниками:

- різке падіння престижу освіти, що не гарантує й не забезпечує гідного життєвого рівня; стабільну роботу зі спеціальності, не сприяє гідному суспільному статусу;

- падіння престижу освіти супроводжується фактом неможливості для багатьох батьків винести «освітній тягар» через важке матеріальне становище більшості родин (у цій ситуації молодь орієнтується на сферу торгівлі, бізнесу, банківської справи на криміногенну сферу);

- утрата престижу продуктивної праці (виникнення ситуації, за якої в молоді починає домінувати прагматична риса – досягти матеріального благополуччя, не беручи участі в продуктивній трудовій сфері);

- деяке зниження інтелектуального й загальнокультурного рівня молодих людей не тільки через погіршення якості освіти та виховання, що є прямим резервом злочинного світу тощо.

Таким чином, молодь у цілому являє собою таку групу населення, у якій з одного боку, виникає найбільше нових соціальних проблем, а з іншого боку, саме проблеми молоді мають особливе значення для майбутнього всього суспільного розвитку.

Соціальна робота з юнаками асоціальної поведінки – це, насамперед процес їхньої педагогічної реабілітації, що не може здійснитися «зверху» шляхом реформ та указів. Цей процес є суто гуманістичний, і тому соціальний працівник мусить спиратися у своїй діяльності на надання допомоги особі в розвитку її «самотності» через запуск психологічних механізмів саморегуляції її поведінки, яким би деформованим і суперечливим не був його «внутрішній світ».

З огляду на зазначене педагогічна реабілітація юнаків з асоціальною поведінкою вимагає індивідуального підходу, що припускає забезпечення допомоги молоді у засвоєнні соціальних норм поведінки в поєднанні з самоусвідомленням власних особистих можливостей; надання допомоги особі в усвідомленні й вивченні власного унікального набору потенціалів; активізацію самостійного розвитку молоді, згідно з визначеним самою особистістю масштабом; надання консультативної допомоги в усвідомленні юнаками глибокого особистісного змісту саморозвитку як важливого елемента соціалізації [3, с.18].

Таким чином, процес педагогічної реабілітації юнаків з асоціальними проявами – це складна сукупність соціальних, психологічних і педагогічних процесів, об'єднаних у відкриту систему здатну до самоорганізації та саморозвитку. Специфічними особливостями такого процесу є максимальне сприяння самовідродженню особистості юнака; створення відносин, що

олюднюють, сприяють подоланню відчуженості особи від родини й навчального закладу; надання медико – соціальної й психолого – педагогічної адаптації й реабілітації його особистості; створення умов, що гарантують юнаку його права та обов’язки, патерналістську оцінку й вільний вибір життєвих сенсів, спрямованих на реалізацію його інтересів і потреб [2, с.87].

Соціальний працівник, здійснюючи свою діяльність з особами з асоціальною поведінкою, орієнтується на певну технологію. Наводимо схематичний приклад однієї з них[1, с.6-9].

Таблиця 1

Соціально – педагогічні технології подолання асоціальної поведінки юнаків

№	Етап	Метод
1.	Встановлення контакту з проблемною особою, виведення її із стресового стану	Бесіда
2.	Дослідження особистісних рис, особливостей фізичного та психічного розвитку, причин її асоціальної поведінки й соціальної дезадаптації та чинників соціального середовища, що сприяють формуванню антисуспільної поведінки й заважають соціальній адаптації.	Бесіда, інтерв’ю, методи психодіагностики, спостереження, експертна оцінка.

3.	Соціальне планування реабілітаційних заходів	Бесіда, консультування
4.	Координація спільних дій з навчально – виховними закладами, правоохорними установами, громадськими організаціями	Консультування
5.	Корекція особистісних рис, які зумовлюють асоціальну поведінку й сприяють соціальній дезадаптації; набуття навичок щодо подолання проблем, формування позитивної соціальної поведінки	Консультування, психотерапія, психологічний тренінг, робота груп взаємодопомоги
6.	Застосування індивідуального педагогічного підходу	Консультування, індивідуальні навчальні програми, шефство, бесіда, спеціалізовані навчальні заклади
7.	Корекція негативного впливу соціального оточення (сім'ї, неформальних груп однолітків, усунення таврування з боку оточуючих)	Втручання, робота з формування громадянської думки, корекційна бесіда, консультування
8.	Створення умов для повноцінного задоволення потреб особи, розвитку її творчих здібностей, самореалізації у творчій діяльності, праці, змістовного відпочинку; залучення до соціальних груп однолітків соціально – позитивної спрямованості	Працевлаштування, самокерована групова робота, організація громадських робіт, наукові й творчі гуртки, спортивні секції, організація конкурсів і змагань

9.	Психологічна підтримка і зворотній зв'язок	Інтерв'ю, бесіда консультування
----	--	------------------------------------

Як уже зазначалося, робота з регулярною категорією осіб являє собою систему. В Україні створено певну систему соціально – педагогічної роботи з особами асоціальної поведінки [5, с. 10-11].

Основою організації соціальної (консультаційної) роботи з молоддю з асоціальною поведінкою є такі аспекти:

1. У доборі й розробці методик і технологій консультаційної діяльності з молоддю з асоціальною поведінкою та їхніми батьками, оточуючими, необхідно спиратися на психологічні особливості осіб на їхній особистісний досвід.

2. Серед усіх заходів консультаційної діяльності з особами з асоціальними проявами пріоритет належить профілактичній бесіді, у рамках якої необхідно об'єднати зусилля різних фахівців і створити цілісну службу допомоги, де юнаки можуть отримати психологічну, педагогічну, правову, соціальну та іншу консультаційну допомогу [5, с. 125].

Аналізуючи безпосередньо консультування, як метод надання допомоги особам з асоціальними проявами, слід розглянути роль консультування в галузі профілактичної роботи з вище зазначеними особами, що має на меті такі завдання:

- інформування батьків (педагогів, соціальних працівників та ін.) про вікові та індивідуальні особливості юнаків;
- своєчасне виявлення в особи первинних психоматичних відхилень і направлення її на психолого – медико – педагогічне консультування;

- запобігання вторинним відхиленням у розвитку й рекомендації з психогігієни та психопрофілактики (спільно із психопатологами та лікарями);
- складання рекомендацій для об'єктів впливу (педагоги, батьки, соціальні працівники та інші) із психолого – педагогічної корекції труднощів у навчанні, негативних проявів поведінки, емоційних розладів;
- складання рекомендацій виховання в родині (спільно з фахівцями із сімейної терапії, соціальними працівниками, педагогами);
- проведення корекційної роботи в спеціальних групах з елементами консультацій з молоддю та батьками [5, с.126-127].

Висновки. Проблема асоціальної поведінки є однією з актуальних проблем педагогіки та психології вищої школи. Ріст масштабів злочинності, труднощі корекції девіантного поведінки, наявність безлічі теоретичних концепцій обумовлюють особливий інтерес до вивчення цього явища.

Систематизація наукових даних, щодо проблеми асоціальної поведінки юнаків дозволила констатувати, що аналіз стану її дослідження вимагає реалізації системного підходу, який визначає взаємозв'язок різноманітних несприятливих детермінант, які негативно позначаються на процесі становлення особистості юнаків та його поведінці.

З огляду на психолого-педагогічні дослідження, асоціальну поведінку юнака можна розглядати як результат взаємодії двох чинників: умов мікросередовища (десоціалізуючі впливи сім'ї і навчального закладу, психологічні труднощі і ускладнення, породжені проблемогенним соціумом, деформації у спілкуванні і взаємодії) та індивідуальних особливостей індивіда (суперечності, головна з яких полягає у невідповідності між суб'єктивною готовністю до дорослого життя і об'єктивною обмеженістю можливостей юнака; психологічні колізії, які перш за все виявляють себе у вибірково-активному ставленні юнака до оточуючого середовища,

спілкування, до педагогічних впливів у сім'ї, суспільстві, до соціально-моральних цінностей і норм, запропонованих найближчим оточенням).

Застосування технологій у соціально – педагогічній практиці сприяє зниженню асоціальних проявів в молодіжному середовищі використовуючи етапність та методичність такої роботи. Системність та багатоаспектність технології враховує вікові особливості індивіда, дослідження особистісних рис, особливостей фізичного та психічного розвитку, причини асоціальних проявів, соціальне планування реабілітаційних заходів, координацію спільних дій з навчально – виховними закладами, застосування індивідуально – педагогічного підходу, створення умов для повноцінного задоволення потреб молоді.

Список використаної літератури:

1. Балакірева О.М. Диференціація життєвих шляхів молодого покоління залежно від факторів соціального середовища/ О.М. Балакірева// Молодь України: стан, проблеми, шляхи розв'язання. – 2007. – №13. – С. 6-14.
2. Балута Л.І. Психолого-педагогічний аналіз формування особистості учнів та профілактика їх соціальної поведінки/ Л.І. Балута// Нові технології навчання. – 2001. – № 30. – С. 51-87.
3. Гишинский Я.И. Некоторые проблемы отклоняющегося поведения/ Я.И. Гишинский. – М.: Наука, 2001. – 314 с. – С.17-20.
4. Капська А.Й. Соціальна педагогіка/ А.Й. Капська. – К.: Центр навчальної літератури, 2003. – 256 с. – С.252-254.
5. Соціальна робота в Україні: Навч. посіб./ І.Д.Зверева, О.В.Безпалько, С.Я.Харченко та ін.; За заг.ред.: І.Д.Зверевої, Г.М.Лактінової. – К.: Наук.світ, 2003. – 233с. – С.10-135.

Анотація

Голова Н.І. Соціально – педагогічні технології подолання асоціальної поведінки в молодіжному середовищі.

У статті здійснено теоретичний аналіз досліджуваної проблеми у системі психолого – педагогічних знань, уточнено зміст поняття «асоціальна поведінка». З'ясовані психологічні передумови виникнення і прояву асоціальної поведінки молоді враховуючи вікові особливості. Обґрунтовані соціально - педагогічні технології подолання асоціальної поведінки молоді запропонували етапи та методи такої роботи.

Ключові слова: *етапи, методи, молодь, асоціальна поведінка, консультування, технології, вікові особливості.*

Аннотація

Голова Н.И. *Социально – педагогические технологии преодоления асоциального поведения в молодежной среде.*

В статье осуществлен теоретический анализ исследуемой проблемы в системе психолого – педагогических знаний, уточнено содержание понятия «асоциальное поведение». Выявлены психологические предпосылки возникновения и проявления асоциального поведения молодежи, учитывая вековые особенности. Обоснованные социально - педагогические технологии преодоления асоциального поведения молодежи предложив этапы и методы такой работы.

Ключевые слова: *этапы, методы, молодежь, асоциальное поведение, консультирование, технологии, вековые особенности.*

Annotation

Golova N.I. *Socially – pedagogical technologies of overcoming of asocial conduct in a youth environment.*

In the article are carried out theoretical analysis of the probed problem in the system of psikhologo – pedagogical knowledges, maintenance of concept «asocial conduct is specified». Psychological pre-conditions of origin and display of asocial conduct of young people are found out, taking into account age-old

features. Grounded socially - offering pedagogical technologies of overcoming of asocial conduct of young people the stages and methods such work.

Keywords: *stages, methods, young people, asocial conduct, advising, technologies, age-old features.*